

Brottslighet och svikna bönder i sopornas spår

Sverige bränner sopor som aldrig förr. Från hela Europa skickas miljontals ton skräp för att eldas upp i svenska kraftvärmeanläggningar - som tjänar hundratals miljoner om året på affären. Men sopaffären har också mörkare sidor: organiserad brottslighet, svikna energiskogsbönder och utsläpp av gifter.

Niklas Gunnar, VD och affärsområdeschef Värme till vänster och Ove Fredriksson, marknadsstrateg, Mälarenergi går runt på taket på Kraftvärmeverket i Västerås, KKV. Här skapar de energi och värme genom att elda avfall, våra hushållssopor. För att tillfredsställa efterfrågan importerar soporna från bland annat England. Så sent som förra året, efter en investering på 2,8 miljarder kronor, eldade man upp sin första skräppåse här. Foto: Pi Frisk

Artikelserien #sopaffären

Hållbar energi

SvD sätter fokus på hållbarheten inom energisektorn. Läs mer i ämnet [Hållbar energi](#)

VÄSTERÅS. Det stinker. Verkligen, på allvar, på ett sätt som är svårt att föreställa sig. En stark, sötsur doft som sätter sig i väggar, kläder och rent av håret för dem som arbetar här.

Skor står i par längs det blankgrå golvet högra sida. Jackor och byxor hänger på krokar. En tjock gul linje löper över golvet i korridoren - vi befinner oss i den gula zonen, en vägg skiljer oss från avfallet. I den röda zonen är man i direktkontakt med soporna.

– Du får aldrig gå direkt från en röd zon till en grön zon, du måste byta kläder och duscha där emellan, berättar Niklas Gunnar.

Han är från Småland, men har lagt sig till med en svag ton av västmanländska sedan han flyttade hit till Västerås. Han vice vd för Mälarenergi och är chef över bolagets kraftvärmeverk i staden. Han är märkbart stolt över anläggningen han visar upp.

– Lukten är dilemmat med att jobba med avfall. Det är inte farligt, men obehagligt.

Så är det där, framför oss, på andra sidan den tjocka glasskivan. Avfallsberget. Den enorma

griplon, som en vuxenvariant av den som barn betalar en tia eller så för att använda för att försöka lyfta gosedjur på nöjesparker, rör sig över soporna. Kanske finns det också ett och annat gosedjur där nere, bland alla gamla plaströr, sladdar, videoband, trälådor, pappersrester, plastpåsar. Eller under den blekgula soffan som ligger där, knappt synlig under allt annat avskräde.

Den blå griplon sänker sig över den stinkande massan och låter hela sin tyngd sjunka ner över den. Det sker automatiskt, enligt ett datorprogram - men klon kan faktiskt också styras manuellt, från den kontrollstol som står framför glasväggen.

Avfallet pressas samman. De fem klorna viker inåt och klöser tag. Flera ton sopor lyfts upp, förflyttas en bit bort från oss och släpps ner igen. Avfallet ska blandas ordentligt innan det mals sönder till vykortsstora bitar, för att slutligen matas till det enorma 800 grader varma eldmoln som finns i slutet av anläggningen, och som förser västeråsarna med el och värme.

De senaste åren har sopförbränningen i Sverige närmast exploderat i omfattning. Redan för tioalet år sedan hade landets kommuner byggt så många sopförbränningsanläggningar att vi kunde elda mer skräp än vad svenskarna slänger i papperskorgen. Nu finns kapacitet att elda upp 6,4 miljoner ton avfall varje år - en överkapacitet på 1,6 miljoner ton jämfört med den mängd avfall Sverige producerar, enligt siffror från branschorganisationen Avfall Sverige.

Vi slänger alltmer skräp

Totalt slängde svenskarna 4,55 miljoner ton sopor förra året - eller 466 kg per person, enligt statistik från Avfall Sverige. Det är 5 kg mer per person än förra året - men fortfarande betydligt mindre än genomsnittet i Europa på 481 kg per person. Allt större del av avfallet går till materialåtervinning, under förra året ungefär en tredjedel (35,6 procent). Ungefär en tredjedel (35,6 procent) av avfallet går till materialåtervinning. Ungefär 220 kg per person, eller 2,15 miljoner ton, gick till sopförbränningsanläggningar.

Lösningen på sopbristen har blivit att importera avfall. Under 2009 importerade Sverige 0,83 miljoner ton skräp, enligt Naturvårdsverkets statistik. Fem år senare hade den siffran nästan trefaldigats, till 2,3 miljoner ton avfall. Det är som att 820 fullastade sopbilar skulle dumpa sin last i Sverige, varje dag.

Och enligt preliminära beräkningar från Naturvårdsverket, fortsätter importen att öka. Den absoluta majoriteten av avfallet - runt 85-90 procent - går till sopförbränningsverk precis som detta, Mälarenergis kraftvärmeverk i Västerås.

Varför denna sopförbränningshets? Svaret är enkelt. Det är en miljardaffär. För varje ton avfall som förbränns får de omkring 400 kronor. I runda slängar fick alltså landets sopförbränningsverk 800 miljoner kronor förra året, för att elda sopor. I andra änden levereras el och värme till många hundratusentals svenskar.

Niklas Gunnar om varför Kraftvärmeverket i Västerås eldar med importerat avfall:

Mälarenergis anläggning i Västerås är en av landets allra nyaste - och en av de största. När året är slut kommer griplon framför oss att ha lyft upp omkring 350 000 ton skräp, skickat det igenom

avfallsbearbetningsanläggningen Tyrannosaurus (ja, den heter faktiskt så) och slutligen in i det 850 grader varma eldmolnet i kraftvärmeverkets andra ända. Hälften av soporna är svenska, hälften engelska.

Enligt Mälarenergis vd Magnus Hemmingsson är den nya avfallsförbränningspannan, kallad Block 6, bolagets största hållbarhetsatsning. Anläggningen gör att Mälarenergi halverar sina utsläpp av fossil CO₂, skriver han i bolagets hållbarhetsrapport. Liknande tongångar hörs från andra branschrepresentanter, som Avfall Sverige och Svensk Fjärrvärme.

Men hur miljövänlig sopförbränningen är, det är en kontroversiell fråga. Som SvD Näringsliv tidigare har rapporterat anklagas sopförbränningen för att konkurrera med återvinning av avfall, orsaka giftiga utsläpp och rent av bidra till organiserad brottslighet - mer om det sistnämnda snart. Slutförvaringen av den giftiga askan är ett annat område för kritik.

Men de mest tydliga offren för sopförbränningens kraftiga expansion finns ofta bara ett stenkast från anläggningarna: bönderna.

25 kilometer norr om Mälarenergis sopförbränningsanläggning i Västerås. Vi följer efter en blå pickup ut ur den lilla orten med namnet Vad, förbi ett fält med blommande vitklöver och parkerar intill en halvt fallfärdig faluröd lada. Två till synes ogenomträngliga fält av mycket tätt växande pilträäd breder ut sig framför oss, avgränsade av en tiotalet meter bred gräsgång.

För sådär 20 år sedan spåddes de snabbväxande träden, kallade salix, en lysande framtid. De skulle bli kraftvärmeverkets nya superbränsle och ersätta fossila bränslen som kol och olja. Många bönder satsade stort, särskilt i Mälardalen, Västra Götaland och Skåne, ivrigt påhejade av kommuner och energibolag.

Vart fjärde år måste energiskogen avverkas, växer den längre blir den för kraftig för skördemaskinen. Men i takt med att landets kraftvärmeverk väljer att elda avfall i allt större utsträckning tvingas bönderna som odlar energiskog att sänka priserna på sin råvara, berättar Hasse Eriksson, projektledare för bondesammanslutningen Farmarenergi i Mälardalen. Foto: Pi Frisk

Men så kom soporna in i bilden - och allt förändrades. I dag tvingas många salixbönder sälja sin råvara till underpris, om de lyckas sälja den alls, berättar den man som nu har klivit ur den blå pick-upen. Han heter Hasse Eriksson och är projektledare för Farmarenergi i Mälardalen, en sammanslutning av omkring 75 bönder som odlar energiskog - och vars existens nu hotas.

– Vi kan inte konkurrera med något som man får betalt för att elda upp, det går inte. Vår produkt har ett värde, säger Hasse Eriksson, medan han går före genom en dunge av brännässlor och in mellan de vajande pilträden.

Värst är det för bönderna några tiotal mil härifrån, berättar Hasse Eriksson. Där övertalade det lokala kraftvärmeverket, tillsammans med kommunen, många bönder att satsa på energiskog. I dag har samma energibolag i princip helt slutat köpa in deras råvaror för att i stället importera så kallad returflis, mestadels träavfall från rivningar, från Norge.

Det är tragiskt att man inte ser de enorma resurser vi har.

Den minskade efterfrågan på biobränsle slår också hårt mot landets skogsindustrier. För den som nyligen besökt en avverkad skog är konsekvenserna uppenbara. Stora högar med grenar och rötter ligger ofta kvar på hyggerna. Förr såldes dessa rester, kallad grot, till kraftvärmeverken. I dag gör den minskade efterfrågan att högarna får ligga kvar. Hasse Erikssons fyra år gamla energiskog är i princip färdigvuxen - i höst ska den skördas. Han menar att han ändå har tur i oturen.

Det är tragiskt att man inte ser de enorma resurser vi har.

Sopförbränningsspannan i Västerås mår bäst om den får en viss del biobränsle inblandat i avfallet, omkring 7 procent för att vara exakt, vilket gör att han ändå kan hoppas kunna sälja sitt material till Mälarenergi.

– Men på det stora hela är sopförbränningen förödande för biobränslebranschen. Det är tragiskt att man inte ser de enorma resurser vi har, vi skulle i princip kunna bli självförsörjande på bränsle till de svenska kraftvärmeverken i Sverige. Men dit når vi inte med den energipolitik vi har i dag, säger han.

Hans Eriksson framför sin kritik mot Kraftvärmeverket i Västerås:

Åter på Mälarenergis anläggning i Västerås, där vi har tagit plats på taket av den kontroversiella sopförbränningsspannan. Utsikten är imponerande - till vänster hamnen, dit båtar anländer med britternas skräp. Strax intill syns den kontrollstation där både det brittiska och det svenska avfallet vägs in och kontrolleras. På varje sida om vägen som lastbilarna tar plats på står två gula stolpar med sensorer. Deras uppgift: att mäta radioaktivitet.

Två gånger sedan kraftvärmeverket här började bränna avfall i fjol har sensorerna gett utslag, berättar kraftverkets chef Niklas Gunnar. Radioaktivt avfall har varit på väg till förbränningsanläggningen, men stoppats när det upptäckts av sensorerna. Just radioaktivt avfall upptäcks alltid, enligt Mälarenergi. Men annat farligt avfall som inte är avsett för den här typen av återvinning kan slinka igenom kontrollerna.

– Enskilda små mängder farligt avfall kan man aldrig plocka bort, det måste anläggningen tåla. Men om någon skulle försöka skicka på oss farligt avfall systematiskt, då skulle vi upptäcka det snabbt, säger han.

Samtidigt är just detta - att systematiskt blanda in farligt avfall i de sopor som eldas upp i kraftvärmeverken - ett växande problem i Sverige. Organiserad brottslighet har nämligen blivit ett allt vanligare inslag i den svenska avfallsbranschen, konstaterar polisen i en nyligen publicerad rapport om organiserad brottslighet i Sverige.

– Vi ser tydligt hur organisationsgraden har ökat, det handlar inte längre om småaktörer, säger Mattias Lindgren, miljöbrottsexpert vid polisens nationella operativa avdelning.

Polisen ser till och med tecken på hur internationella brottsyndikat beger sig till Sverige för att ge sig in i vår lukrativa avfallsbransch. Låga risker och stora potentiella vinster lockar hit de kriminella. Även vår allt mer omfattande förbränning av sopor tjänar som ett incitament för dem att komma hit, menar Mattias Lindgren, då det gör det lättare att göra sig av med farligt avfall utan att det upptäcks.

– Värmeverken vill ha sopor av god kvalitet som klarar deras utsläppsvärden. Men det förekommer att företag som levererar det blandar in exempelvis giftigt eller medicinskt avfall, säger han.

Ända sedan 50-talet har Mälarenergis kraftvärmeverk eldat olika bränslen för att producera el och värme. Först kol, sedan också olja, och därefter även biobränslen. I mars 2014 invigdes det senaste tillskottet, kallat Block 6, där det är avfallsförbränning som gäller.
Foto: Pi Frisk

Den svenska polisen är dock långt ifrån ensam om att uppleva problem. I exempelvis norska Økokrims hotvärdering för 2013–2014 framgår det att man observerar en utveckling mot att professionella kriminella aktörer tar större del i avfallshanteringen både nationellt och internationellt.

FN:s miljöprogram UNEP uppger att storleken på den globala marknaden för insamling och återvinning av avfall var 410 miljarder dollar om året redan 2011. Samtidigt växer marknaden snabbt och är rent av på väg att passera narkotika som en av de absolut största kriminella branscherna, larmade UNEP nyligen - en bedömning som även Mattias Lindgren delar.

– Så kan det absolut bli. Narkotikahandel kräver mycket avancerade operationer, men avfall kan man köra öppet i dagen. Det är ingen som höjer ögonbrynen om man kör en lastbil med avfall, det är mycket enklare för dem, säger han.

Organiserad brottslighet, anklagelser om minskad återvinning och bönder som känner sig svikna - den svenska sopaffären för helt klart en hel del oönskade element. Så hur svarar då kraftvärmebranschen på all denna kritik mot sopförbränningen?

Det är en jättestor utmaning, internationellt är avfall en bransch som attraherar kriminella element.

Det är en jättestor utmaning, internationellt är avfall en bransch som attraherar kriminella element.

När det gäller anklagelserna att eldning av avfall skulle konkurrera med återvinning, menar de två branschorganisationerna Avfall Sverige och Svensk Fjärrvärme att det helt enkelt inte stämmer. Och energiskogsböndernas kritik tar de med ro - Niklas Gunnar på Mälarenergi menar att det alltid kommer att finnas en efterfrågan på biobränslen och håller fram att de själva funderar på att investera i en panna för biobränsle nästa gång.

Men när det gäller den organiserade brottsligheten, som kan orsaka att giftiga och radioaktiva ämnen smugglas in i förbränningsanläggningarna, är branschen desto mer orolig.

– Det är en jättestor utmaning, internationellt är avfall en bransch som attraherar kriminella element. Om man är i branschen måste man förstå det, säger Ulrika Jardefelt, vd på Svensk Fjärrvärme. Men på det stora hela råder det ändå ingen tvekan om saken, menar hon: avfallsförbränningen är något fantastiskt.

– Debatten nu är att avfallsförbränning är något fult, men jag tycker att man ska vara otroligt stolt över vad vi gör. Någon måste ta hand om avfallet vi producerar i samhället, och när vi gör det i Sverige minskar vi världens miljöpåverkan, säger hon - och får medhåll av Niklas Gunnar på Mälarenergi.

– När det gäller hur vi hanterar avfallet är vi bland de världsledande. Och det är till stor del fjärrvärmens förtjänst. Där kan jag klappa mig på bröstet, säger han, och avslutar:

– Vi borde lägga vår energi på att minska avfallet och öka återanvändning i stället. Det propagerar vi för - även om många tror att vi inte gör det.

Sopförbränningen fortsätter att öka

I dagsläget har Sverige kapacitet att förbränna 6,4 miljoner ton sopor, enligt en ny rapport från branschorganisationen Avfall Sverige. Enligt samma rapport kan kapaciteten öka till hela 7 miljoner ton årligen, om alla planer på nya sopförbränningsanläggningar blir verklighet. Överkapaciteten hos Sveriges avfallsförbränningsanläggningar kommer i så fall att vara runt 2 miljoner ton årligen, avfall som spås importeras från främst Norge, Storbritannien och Irland.